

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI BİTİMİNDEN BAĞDAT PAKTI'NA GEÇEN
SÜREÇTE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI
TURKEY'S MIDDLE EAST POLICY FROM THE END OF THE SECOND
WORLD WAR TO BAGHDAD PACT

MUSTAFA EDİP ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Ass. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History

medipcelik@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0647-9476>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-64, Ocak - January 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 14.09.2018

Kabul Tarihi-Accepted Date : 20.12.2018

Sayfa-Pages : 475-497

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4097>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI BİTİMİNDEN BAĞDAT PAKTI'NA GEÇEN
SÜREÇTE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI
TURKEY'S MIDDLE EAST POLICY FROM THE END OF THE SECOND
WORLD WAR TO BAGHDAD PACT

MUSTAFA EDİP ÇELİK

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB tehdidine maruz kalan Türkiye, Batı ittifakına yönelmiştir. Türkiye, 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini ile ABD'den yardım almaya başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikası da Batı ittifakına yaklaşması ile birlikte bu ittifakın gereklilikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Soğuk Savaş sürecinde tehdidi kuzey komşusu SSCB'den hisseden Türkiye, Ortadoğu'daki Arap Devletleri'nin Batı ittifakını bir tehdit olarak gördüğünü algılayamamış, buda Türkiye'nin Ortadoğu'da etkili bir politika yürütmesine engel teşkil etmiştir. Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı bitiminden ABD öncülüğünde kurulan Bağdat Paktı'na kadar geçen süreçte Türkiye'nin Ortadoğu politikasının hangi temel saiklerle şekillendirildiğini ve ortaya çıkan gelişmelerde alınan tutumu açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ortadoğu, Batı İttifakı

Abstract

Exposed to the threat of the Soviet Union after the Second World War, Turkey has addressed the Western alliance. Turkey began to receive aid from the United States with the Truman Doctrine that was announced in 1947. Turkey, who got closer to the Western alliance, shaped its Middle East Policy according to this alliance. In the process of Cold War Turkey felt the threat from the northern neighbor USSR and did not understand that the Arab states felt the threat from the West and this factor inhibit Turkey from following an efficient policy in the Middle East. This study aims to explain Turkey's Middle East policy from the end of the Second World War to the Baghdad Pact, which was established under the leadership of The United States.

Key Words: Turkey, Middle East, Western Alliance

Giriş

II. Dünya Savaşı bitmesinden sonra, Türkiye'nin dış politikasını belirlemesindeki en önemli etken, SSCB'nin Türkiye'ye karşı olan düşmanca tutumu olmuştur. Bu tutumun gelişmesinde SSCB'nin boğazlar üzerinde ayrıcalık ve toprak isteklerinde bulunması etkili olmuştur. Bundan sonra Türkiye, Batıya yönelerek dış politikasını Batı ittifakına dâhil olma ekseninde uygulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde her iki tarafla da ilişkilerini belirli bir düzeyde tutarak savaş dışı kalan Türkiye, savaştan sonra oluşacak olan yenedünya sistemine entegre olabilmek amacıyla 23 Şubat 1945 yılında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın 1947 yılında başlamasına kadar ABD ve İngiltere, SSCB'nin Türkiye üzerindeki taleplerini anlayışla karşılamışlardır. Bu süreçte, Türkiye, SSCB tehdidi dolayısıyla sınırlarını güvence altına alabilmek adına Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirme gayret içerisinde olmuştur. Türkiye, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'de görüşülen Filistin'in geleceği konusunda verilecek olan kararda Araplarla birlikte hareket ederek Filistin'in taksimine karşı çıkmıştır. Bu sürece kadar Ortadoğu devletlerine yakın duran Türkiye, ABD'nin Truman Doktrini'ni ilan etmesiyle başlayan Soğuk Savaş'la birlikte bölge ülkelerinde uzaklaşmaya başlamıştır. ABD ve İngiltere açısından Türkiye, SSCB karşısında korunması gereken önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye ise SSCB tehdidi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı ekonomik sıkıntılar karşısında Truman Doktrini'ni bir dayanak noktası olarak görmüştür. Türkiye'nin, 14 Mayıs 1948'te İsrail'in kurulması ve akabinde başlayan 1948 Arap-İsrail savaşı karşısında tarafsız tutumunun yanı sıra 1949 yılında, batı yanlısı politikası gereği İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması; Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

Türkiye, 1949 yılında, NATO'nun kurulmasından, itibaren bu savunma örgütüne dâhil olmak adına girişimlerde bulunmuş ancak özellikle İngiltere'nin karşı çıkması sebebiyle örgüte dâhil olamamıştır. İngiltere, Türkiye'nin NATO üyeliğine, Türkiye'yi Ortadoğu'da kendi güdümünde kuracağı savunma örgütünde değerlendirmeyi düşünüyor olmasından dolayı karşı çıkmıştır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde başlamış olan batı yanlısı politika ivme kazanmış ve DP iktidarı 1952 yılında NATO'ya girmeyi başarmıştır. 1953 yılında ABD'nin, Ortadoğu'da inisiyatifi ele almaya kararı vermesi Türkiye'ye Ortadoğu'da beklediği fırsatı vermiş ve Türkiye, ABD'den alacağı ekonomik yardımları göz önünde bulundurarak dâhil olduğu Batı ittifakı çerçevesinde bir Ortadoğu politikası geliştirmeye başlamıştır. Soğuk Savaş ile birlikte dünya iki kutuplu bir politik sistemin etkisine girmiştir. Doğu ve Batı blokları olarak isimlendirilen bu iki kutuplu sisteme dâhil olan ülkeler, katıldığı bloğun politikaları çerçevesinde bir siyaset geliştirmek durumunda kalmışlardır. Temelde ideolojik bir mücadele olarak başlayan Doğu-Batı bloklarının çekişmesinde, Batı bloğunu ABD, Doğu bloğunu ise SSCB temsil etmiştir. Dolayısıyla, ABD ve Türkiye'nin bölgeye dair geliştirecekleri politikalar, SSCB'nin bölgeye girişinin engellenmesi adına uygulanacaktır. Türkiye, bölgedeki devletler ile yapacağı görüşmeler sonrasında Ortadoğu'da Batı ittifakının çıkarları doğrultusunda bir pakt oluşturmaya yönelik bir politika takip etmiştir. Bu politika çerçevesinde 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. İki ülke arasında imzalanan bu antlaşmaya 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve

3 Kasım 1955'te İran'ın katılmasıyla Bağdat Paktı tamamlanmıştır. Türkiye, bu süre zarfında diğer Arap ülkelerini pakta dâhil etmek adına sıkı girişimlerde bulunmuşsa da, paktı bölgede Batının çıkarlarını koruyan bir proje olarak algılayan diğer Arap devletleri katılmayı reddetmişlerdir.

Türkiye, Batı ittifakına dâhil olma kararı verdiği andan itibaren Ortadoğu'ya dair politikalarını, bölge ülkesi olduğunu göz önünde bulundurarak değil de Batının gözü ile bölgeye bakarak geliştirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması ve 1953'te ABD'nin geliştirdiği politika ekseninde bir Ortadoğu politikası geliştirmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan çoğu bölge ülkelerinin tepkisini çekmiştir. Bu durum bölge ülkelerinin Türkiye'yi, Batının politikalarının bölgedeki uygulayıcısı olarak görmelerine sebep olmuştur.

1. 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmak üzerine bir politika uygulamıştır. 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamış olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nda taraf olmak istememiş ve savaş boyunca denge politikası yürütmüştür. Türkiye, uyguladığı denge politikası ile 1945 yılına kadar savaş dışı kalmayı başarmış olsa da, Birleşmiş Milletler örgütüne kurucu üye olarak katılabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiş ve yine aynı tarihte ABD ile "Askeri Yardım Antlaşması" imzalamıştır.¹ Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi, müttefiklerin onun savaş süresince uyguladığı savaş dışı kalma politikasını unutmaları için yeterli olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye, savaş sonrasında kendisini birkaç yıl sürecek olan yalnızlığın içerisinde bulmuştur. Savaş sonrasında Türkiye'nin içerisinde bulunduğu yalnızlık, SSCB'ye beklediği fırsatı vermiş ve SSCB, Türkiye üzerinde bir takım emeller gütmeye başlamıştır. SSCB savaş sonrasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiş ve ABD ile İngiltere bu isteği olumlu karşılamışlardır. Daha sonra SSCB boğazların ortak savunulması ve Türkiye'den isteklerini dile getirmeye başlamıştır. SSCB'nin bu tutumuyla, Türkiye'den sonra Yunanistan'a yönelebileceği ve Akdeniz ile Ortadoğu'da dengenin bozulabileceği kaygısı üzerine ABD tutumunu değiştirmiştir. 19 Ağustos 1946'da ABD, SSCB'ye bir nota göndererek boğazlar üzerindeki isteklerinin kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. ABD'nin bu hamlesi Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlığını bitişinin bir göstergesi olmuş ve ABD Başkanı Harry S. Truman, 12 Mart 1947 tarihinde Türkiye'ye verdiği desteği açıkça dile getirmiştir.²

Moskova'daki bir İngiliz yetkili 21 Aralık 1945 tarihli gizli ibareli olarak İngiltere'ye gönderdiği telgrafında, bir önceki gece Stalin ile konuştuklarını belirtmiştir.

¹ Hasan Duran-Ahmet Karaca, "Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 3, 2011, s. 209, Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 66, Mustafa Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 73

² Füsün Türkmen, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 57-61, Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yayınları, İstanbul 2015, s. 79-80, Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 177, Ahmet İlyas-Orhan Turan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1, 2012, s. 335-337, Balcı, *age*, s. 66-71

Josef Stalin'e, Türkiye'nin müttefikleri olması dolayısıyla ona karşı takındıkları tavırdan dolayı rahatsızlık duyduklarını belirtmiştir. Bu görüşmede Stalin'in üzerinde durduğu iki önemli hususundan ilki Türkiye'nin istediği zaman boğazları kapatabilmesinden rahatsızlık duyduğunu belirtmesi ve diğeri Ermeni ile Gürcü vatandaşların yoğun olarak yaşadığını bildiği şehirlerin sınırlarının tekrar gözden geçirilmesi isteğidir. Bu iki istek için Türkiye'ye savaş açma fikrinin bir safsatadan ibaret olduğunu da söylemiştir. İngiliz yetkili Türkiye'nin Sovyet tutumundan kaynaklanan belirsizlik dolayısıyla korku içerisinde olduğunu belirttiğinde, Stalin Türkiye'nin korkmasına neden olmadığını söylemiştir.³ Her ne kadar Stalin, Türkiye'nin kendilerinden korkması için herhangi bir sebebin bulunmadığını belirtmiş olsa da İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB tehditleri Türk dış politikasının temel sorunu olmuş ve bu durum zaman içerisinde Türkiye'yi Batıya bağımlı bir hale getirmiştir. Yalnızlık döneminde SSCB tehdidi karşısında, hali hazırda SSCB güdümünde olan Balkanlardan yardım alamayan Türkiye, güvenlik endişesini gidermek ve güney sınırlarında tedirgin olmamak adına Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşma yaşamıştır.⁴ Henüz Batı ile sıkı bir işbirliğine girmemiş olması dolayısıyla 1945-1948 arası dönem Türkiye'nin daha bağımsız bir politika izlediği yıllar olduğu iddia edilebilir.⁵

Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsız olan Arap devletleriydi. Bu devletler, 22 Mart 1945 yılında bir araya gelerek Arap Birliği Paktı'nı imzalamışlardır. Geçmişte emperyalizme karşı mücadele veren bir devlet olarak Türkiye, Ortadoğu'da meydana gelen bu gelişmeyi olumlu karşılamıştır. Buna mukabil Arap Birliği Genel Sekreteri de Türk-Arap dostluğunun altını çizen açıklamalarda bulunmuştur. Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye'ye 15 Eylül 1945'te Irak Kral Naibi Abdülilâh bir ziyarette bulunmuştur.⁶ Türkiye'nin Irak ile ilişkilerine verdiği önem İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'te yapmış olduğu meclis konuşmasına da yansımıştır. İnönü konuşmasında şunları belirtmiştir “...Irak ile dostluk münasebetlerimizin gelişmesi ve derinleşmesi ihtimallerini memnurlukla karşılıyoruz...”⁷ 28 Şubat 1946 tarihinde Türkiye'ye gelen Irak heyeti ile yapılan görüşmeleri neticesinde 24 Mart 1946'da Türkiye ile Irak arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması” imzalanmıştır. Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkileri Hatay meselesi dolayısıyla gerginleşmişti. Fransa'nın Suriye'yi terk etmesi sonrasında, Suriye yetkililerinin, Hatay'ın hukuk dışı yollarla ülkelerinden ayrıldığına dair yaptığı açıklamalar bu ülkenin tanınmasını geciktirmiştir. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın araya girmesi sonrasında Türkiye 6 Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır.⁸ 20

³ The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 800/507/45/7

⁴ Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 616, Arzu Al, *Türk Dış Politikası 1918-1980*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014, s. 119, 137

⁵ Tayyar Arı, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Ortadoğu ve Körfez Ülkelerine Yönelik Dış Politikaları (Kuruluştan Günümüze)”, *Türk Dış Politikası 2: Cumhuriyet Dönemi*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2008, s. 357

⁶ Oran, *age*, s. 616, Al, *age*, s. 137

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, TBBM Yayınları, Ed. Hasan Yılmaz, Ankara 2011, s. 124

⁸ Ömer Osman Umar, “Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin Güney Sınır Komşularına Yönelik Dış Politikaları”, *Türk Dış Politikası 2: Cumhuriyet Dönemi*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2008, s. 387, 402

Haziran 1946'da Lübnan Cumhurbaşkanı Beşara El-Huri Türkiye'yi ziyaret etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler dostane bir biçimde devam etmiştir. 8 Ocak 1947'de ise Ürdün Kralı Abdullah'ın gerçekleştirdiği Ankara ziyareti sırasında iki devlet arasında "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır.⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasını etkileyen faktörlerden biri de Filistin meselesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Siyonizm'in Yahudi devleti kurmaya yönelik politikaları neticesinde Yahudiler, İngilizlere karşı mücadeleye girmişlerdi.¹⁰ Siyonistlerin, ABD aracılığı ile İngiltere'ye yapmış oldukları baskılar neticesinde İngiltere, 2 Nisan 1947 tarihinde konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. Birleşmiş Milletler kurulunda yapılan görüşmeler neticesinde Filistin meselesinin çözümü için kurulan komisyon Azınlık Raporu ve Çoğunluk Raporu olmak üzere iki rapor hazırlamıştır. 29 Kasım 1947 tarihinde, Filistin'in Yahudi ve Arap devletleri kurularak iki bölünmesini ve Kudüs'ün uluslararası nitelikte bir yapıya sahip olmasını öngören Çoğunluk Raporu oy çokluğu ile kabul edilmiştir. 1945 sonrasında Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye gayret gösteren Türkiye, Araplarla birlikte, başkenti Kudüs olan federatif bir Filistin devletinin kurulmasını öngören Azınlık Raporu'nu desteklemiştir.¹¹ Görüşmeler esnasında, 8 Mayıs 1947'de, Türkiye temsilcisi H.R. Baydur yapmış olduğu konuşmada Filistin'in bağımsızlığını savunmuş ve Türkiye, Arap ülkeleriyle ortak hareket eden az sayıdaki ülkelerden biri olmuştur.¹² 1945 sonrası SSCB baskılarıyla kendisini içerisinde bulduğu uluslararası yalnızlık Türkiye'yi Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek güney sınırlarını güvenceye alma politikası izlemeye durumunda bırakmış, Türkiye'de 1945-1947 yılları arasında izlemiş olduğu Ortadoğu politikasının niteliğine uygun olarak Birleşmiş Milletler oylamasında Arap ülkeleri ile birlikte hareket etmiştir. Türkiye'nin oylamada Çoğunluk Raporu'nun aleyhinde oy kullanması, Türkiye ile ilişkilerinde sorun yaşayan Suriye'nin Cumhurbaşkanı Şükrü El-Kuvvetli tarafından takdirle karşılanmış ve El Kuvvetli, Birleşmiş Milletler oylaması sonrasında Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir teşekkür mesajı göndermiştir.¹³

12 Mart 1947 yılında Türkiye ve Yunanistan'a ABD yardımını öngören Truman Doktrini ilan edilmiştir. Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlıktan kurtulması anlamına gelen bu yardımlar, 27 Mayıs 1947 tarihinde başlatılmıştır.¹⁴ Türkiye, ABD ile yakınlaşmaya başlamasına rağmen bu dönemde sürdürdüğü Ortadoğu politikası paralelinde Birleşmiş Milletler'deki oylamada Arap ülkeleri ile birlikte hareket etmiştir. Ancak 1948 yılı Türkiye'nin Ortadoğu politikasında dönüm yılı olmuştur.¹⁵ 1947 yılının

⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s. 16-18, Oran, age, s. 616-617

¹⁰ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 268

¹¹ A. Öner Pehlivanoğlu, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004, s. 221-22, Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*, Ebabel Yayınları, Ankara 2006, s. 165

¹² Ömer E. Kürkçüoğlu, age, s. 21-22

¹³ Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 113, Kürkçüoğlu, age, s. 20-22

¹⁴ Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri 1939-1952*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 271, Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 258

¹⁵ Oran, age, s. 617

sonunda SSCB'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları Türkiye'nin Batıya daha fazla yaklaşmasında etkili olmuş ve bunun paralelinde Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri de kötüleşmeye başlamıştır.¹⁶ Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını etkileyen bir başka faktörde Filistin meselesi olmuştur. Daha önce Filistin meselesinde Arap ülkeleri ile birlikte hareket eden Türkiye 1948 sonrasında bu konuda Batı ekseninde bir tutum içerisine girmiştir.¹⁷

Birleşmiş Milletler'in Kasım 1947'de almış olduğu Filistin'in Yahudiler ve Araplar arasında bölünmesi kararı Arapları memnun etmemiş ve Aralık ayı başlarından İngiltere, Filistin'deki kuvvetlerini geri çekerken, Yahudi ve Araplar arasında çatışmalar başlamıştır. Birleşmiş Milletler'in kararı sonrası 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'deki manda yönetimini tek taraflı olarak kaldıran İngiltere, çekildiği yerleri Yahudilere bırakmıştır. İngiltere'nin manda yönetimine son verdiğini açıkladığı gün olan 14 Mayıs 1947'de David Ben Gurion başkanlığında toplanan Musevi Ulusal Konseyi, İsrail devletini kurduklarını açıklamıştır. 17 Aralık 1947 tarihinde "Taksim Karşı Savaşa Gitmek" kararı almış olan Arap devletleri bu karar uyarınca 15 Mayıs 1948'de Filistin'e asker göndermişlerdir.¹⁸ İsrail'in kurulması sonrasında çıkan Arap-Yahudi savaşı Filistin konusunun yeniden Birleşmiş Milletler gündemine girmesine sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1948 tarihinde almış olduğu Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulması kararına Arap devletleri karşı çıkarken Türkiye Batılı ülkelerle birlikte olumlu oy kullandığı gibi ABD ve Fransa ile birlikte bu komisyonda yer almıştır. Türkiye'nin uzlaştırma komisyonunda yer alması tarafsız bir politika izlemesini gerektirmekteydi. Bu sebeple bu sürece kadar yürüttüğü Araplarla yakınlaşma politikasından uzaklaşmak zorunda kalmıştır.¹⁹

İsrail'in kurulduktan kısa bir süre sonra SSCB tarafından tanınması Türkiye'yi, İsrail'in SSCB'nin uydusu olabileceği düşüncesine sevk ettiğinden dolayı endişe ile karşılanmıştır. Fakat ABD'nin İsrail ile ilişkilerini göz önünde bulunduran ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin izlediği politikalar nedeniyle Batı ittifakı içerisinde yer almak isteyen Türkiye, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i resmen tanımıştır.²⁰ Türkiye, 1949 yılında İsrail'i tanıdıktan sonra, 1947 yılındaki Filistin meselesi konusunda gösterdiği tutumun, o dönem Siyonist liderliğinde SSCB'nin bir temsilcisi olduğu yönündeki yanlış anlaşılardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Türkiye'ye göre Tel-Aviv'in sağlam bir şekilde Batı yanlısı bir tutum göstermesi İsrail'in SSCB'ye karşı potansiyel bir müttefik olduğunu ortaya

¹⁶ İlhan Aksoy-Yavuz Güler, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010, s. 72

¹⁷ Kürkçüoğlu, *age*, s. 27, Oran, *age*, s.617

¹⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 694, Ayşe Tekdal Fildiş, "Filistin-İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları", *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)*, No. 1, Yaz 2017, s. 87

¹⁹ Ayşe Eminoğlu, "Tarihsel Süreçte Türkiye İsrail İlişkilerinin Değişen Yapısı", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C. 7, S. 15, 2016, s. 91, Cengiz Dinç-Mustafa Yetim, "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward the Middle East", *Alternatives Turkish Journal Of International Relations*, V. 11, N. 1, 2012, s. 69

²⁰ Sönmezoğlu, *age*, s. 113-114, Eminoğlu, *agm*, s. 91

koymuştur.²¹ İsmet İnönü, 1 Kasım 1949 tarihinde TBMM açılış konuşmasında şunları belirtmiştir “Kendileriyle uzun asırlardır beraber yaşamaktan doğan gayet tabii ve derin yakınlık duygularıyla bağlı bulunduğumuz Arap Devletleri'nin emniyet ve selametleri Türkiye için de hayati bir meseledir. Bu bakımdan Cenup komşularımızın kuvvetlenmelerini ve ilerlemelerini büyük bir hızla takip etmekteyiz. Arap Birliği devletleriyle siyasi münasebetlerimizin karşılıklı itimada ve Ortadoğu'da hayırlı işbirliğine dayanan bir hava içerisinde gittikçe daha fazla inkişafı, halis emelimizdir... Yeni Doğan İsrail devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakındoğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz. Yakındoğu'da barışın yerleşmesi, hepimiz için kıymetli bir dilektir.”²² Cumhurbaşkanı'nın konuşması, İsrail'in tanınmış olmasına rağmen Arap ülkeleri ile olan ilişkileri de olumlu çizgide devam ettirmek isteğini ortaya koymuştur. Ancak İsrail konusu, Türkiye'nin Ortadoğu'daki Arap devletleri ile yollarının ayrılmasına ve SSCB tehdidinden dolayı Batıya yönelmesine ve tüm bunların sonucunda Ortadoğu politikasını bu yönde şekillendirmesine sebep olmuştur.²³ Türkiye bu süreçten sonra bölgeye yönelik politikalarına kendisini Avrupalı bir devlet gibi görerek yaklaşmıştır. 1949 Ocak ayında Endonezya sorununu görüşmek üzere toplanan Asya Siyasal Konferansı'na katılmayı reddeden tek Asya devleti Türkiye olmuştur. Türkiye, yapılan davete verdiği cevapta Endonezya sorununa ilgi duymakla beraber Avrupalı bir devlet olarak bir Asya Konferansı'na katılmaya hakkı olmadığını belirtmiştir.²⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB tehdidi dolayısıyla oluşan güvenlik endişesi ve ekonomik sıkıntılar, Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde yer almak istemesini etkileyen temel faktörler olmuştur.²⁵ Truman Doktrini ile Soğuk Savaş'ın resmen başlaması sonrasında Batıya daha fazla yakınlaşan Türkiye, 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan NATO'ya dâhil olabilmek adına girişimlerde bulunmuş ancak İngiltere'nin Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkması dolayısıyla bu hamleler sonuçsuz kalmıştır.²⁶

Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ile 12 Mart 1948 tarihinde yapmış olduğu görüşmede, Bevin'e Türk dış politikasının 1939 yılında imzalanan Türk-İngiliz ittifakının temellerine bağlı olarak sürdürüldüğünü belirtmiştir. Bevin'de İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikasının bu temele dayandığını ifade etmiştir. İngiliz Bakan, ABD'nin de bölge savunması için gerekli olduğunu söylemiş ve Sadak da ABD'nin yardımlarının Ortadoğu'nun güvenliği için daha fazla gerekli olduğunu belirtmiştir.²⁷ Sadak ve Bevin'in 27 Eylül 1948 tarihinde yapmış oldukları görüşmede Sadak, Türkiye'nin etrafında bölgesel paktlar oluşturacak kadar güçlü komşularının bulunmadığını ve bu yüzden Akdeniz Paktı şeklinde daha geniş katılımlı bir

²¹Shamir Hassan, “Turkey's Israel Policy Since 1945”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 69, 2008, s. 921

²² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, TBBM Yayınları, Ed. Hasan Yılmaz, Ankara 2011, s. 145

²³ Kürkçüoğlu, *age*, s. 33

²⁴ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 37

²⁵ Hasan Duran-Ahmet Karaca, “1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, 2013, s. 122

²⁶ Oran, *age*, s. 617

²⁷ TNA, FO, 800/507/48/3, s. 1

pakt oluşturulabileceğini ancak İtalya ve Yunanistan'ın durumu dolayısıyla yine aynı sorunla karşılaşacaklarını belirtmiştir. Sadak İngiltere ile yakın ilişkilerine binaen İngiltere aracılığı ile ABD garantisi edinmek istediklerini söylemiştir. Bevin de Ortadoğu savunmasının büyük önem arz ettiğini ve bu konuda en sıkıntılı devletin Mısır olduğunu ve eğer Sıtkı Paşa ile yapılan görüşmeler çizgisinde Mısır-Anglo savunma kurulu oluşturulabilirse, bütün Ortadoğu'nun ABD ve İngiltere destekli bir yapıda organize edilebileceğini belirtmiştir.²⁸ Yani aslında İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşı çıkmasında ki sebep Ortadoğu üzerine kurmuş olduğu planlardı. İngiltere Türkiye'yi, Ortadoğu'da oluşturmak istediği bir savunma örgütü içerisinde düşünmekteydi.

İngiltere'nin Ortadoğu'da bir güvenlik organizasyonu oluşturmak istemesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalmasından kaynaklanmıştır. İngiltere bölgede, kendisinin de dâhil olacağı bir savunma örgütü kurarak Ortadoğu'da varlığını sürdürmeyi ve çıkarlarını savunmayı amaçlamıştır. İngiltere'nin düşündüğü Ortadoğu savunmasında Türkiye ile Mısır önemli bir yer tutmaktaydı. Süveyş Kanalı İngiltere için önemliydi ve Mısır'la aralarında anlaşmazlık meydana gelmişti. Mısır, İngiltere'ye Süveyş üssünü veren 1936 Antlaşmasını feshetmek istiyordu. Dolayısıyla bölgede kurulacak olan bir örgüt sayesinde İngiltere askeri varlığını devam ettirebilecekti.²⁹ Dışişleri Bakanı Sadak'ın, İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin ile 1 Nisan 1950 tarihinde yapmış olduğu görüşmede Bevin, Sadak'a, Mısır'ın kendileri için önemli olduğunu fakat Mısır hükümetinin askeri bir antlaşma yapma eğiliminde olmadığını söylemiş ve bu konuda Türkiye'nin Mısır ile görüşebileceğini fakat kendilerine bir atıfta bulunmaması gerektiğini belirtmiştir. Sadak, Mısır ve Kuzey Afrika'da İngiliz varlığının devam etmesinin kendileri için önemli olduğunu ve İngiliz hükümetinin kendilerine bu konuda her zaman güvenebileceklerini ifade etmiştir. Sadak, bazı Arap Devletleri'nin savaş çıktıktan sonra İngiltere'den yardım beklemektense öncesinde onlarla işbirliği yapmaları gerektiğini ve Mısır'ın bu konuda zorluk çıkarma nedenin bölgede önemli bir rol oynamak istemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Mısır'ı etkilemek için ellerinde geleni yapacaklarını ifade eden Sadak, öncelikli olarak Filistin meselesinin halledilmesi gerektiğini söylemiş ve bu yapıldığı takdirde İngilizlerle Türklerin Arap devletlerine karşı birlikte bir politika geliştirebileceklerini ve Mısır'ın da o zaman bu organizasyona katılacağını belirtmiştir. Böylelikle Türkiye ve İngiltere ile çalışma fırsatı verilen Mısır'da daha küçük Arap devletlerini etkileyecektir. Sadak, Türkiye'nin bu alanda İngiltere'nin desteği ve rızası olmadan herhangi bir girişimde bulunmak istemediğini de belirtmiştir.³⁰ İngiltere, bölgede oluşturmak istediği organizasyonda Yunanistan, Türkiye, Mısır'ın da dâhil olduğu Arap devletlerinden oluşacak bir birlikteliği düşünmekteydi.³¹

Türkiye bir yandan NATO'ya girmeye çalışmış bir yandan da Ortadoğu savunmasına katkı sağlamak adına İngiltere ile işbirliği içerisinde olmuştur. İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı projesi ile birlikte Ortadoğu Türk dış politikası içerisinde yeni bir ağırlık kazanmıştır. Türkiye Batı ile yakınlaştıkça bölge ülkelerden uzaklaşmış, Ortadoğu,

²⁸ TNA, FO, 800/507/48/5, s. 2

²⁹ Kürkcüoğlu, *age*, s. 33-34

³⁰ TNA, FO, 800/507/50/3

³¹ TNA, FO, 800/507/50/4, s. 2

Batı ittifakı kapsamında Türk dış politikasının ağırlık merkezini oluşturmuştur.³² 1950 Mayıs ayında Türkiye'de yapılan seçimler ile Türkiye'nin batı ittifakında yer almaya yönelik politikası yeni bir ivme kazanmıştır.

2. 1950-1953 Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa demokratik yapısı ve siyasi sistemi çok partili rejimi temel almıştır. CHP, liberal demokrasiler cephesinde yer almanın hem ekonomik hem de güvenlik açısından Türkiye'nin yararına olacağını düşündüğünden dolayı bu doğrultuda adımlar atmıştır.³³ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 yılında TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında çok partili hayata geçileceği müjdesini vermiştir. İnönü'nün açıklamaları sonrasında pek çok siyasetçi parti kurma çalışmalarına başlamış ve 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrasında Türkiye'nin on yılında damgasını vuracak olan DP iktidara gelmiştir.³⁴

4 Nisan 1949 yılında kurulan NATO, Batılı demokratik ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya sisteminde, SSCB'ye karşı oluşturdukları bir savunma örgütüydü. Türkiye'nin, 1945 sonrasında yoğun bir şekilde SSCB tehdidi altında olması, kurulduğu andan itibaren NATO'ya katılmak için teşebbüslerde bulunmasına sebep olmuştur.³⁵ NATO'ya katılabilmek için ilk başvurusunu CHP iktidarı döneminde 11 Mayıs 1950'de yapmış ancak 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP %52.7 oy oranı ile iktidar olmuş ve Türkiye 1952 yılında NATO'ya katılmıştır.³⁶ Daha sonraki yıllarda bu konuyla ilgili olarak Celal Bayar, İsmet İnönü'ye NATO'ya neden girmediklerini sorar İsmet İnönü ise "Onlar aldılar da NATO'ya biz mi girmedik?" diyerek cevap vermiştir.³⁷ DP döneminde uygulanan dış politika, Türkiye'nin 1945 sonrasında uyguladığı Batı ittifakına dayanan dış politika anlayışının devamı niteliğindedir. DP iktidarı, miras aldığı bu politikaya ivme kazandırmıştır. Başbakan Adnan Menderes ülkenin jeopolitik önemini her fırsatta ifade ederken DP'nin ilk hükmet programında da bu konu özellikle vurgulanmıştır. DP, Akdeniz'deki siyasi güvenliğin ve dünya barışının sağlanması için Ortadoğu'nun önemli bir yer tuttuğunu ve bu sebepten dolayı bölge ile sıkı ilişkiler kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, 27 Mayıs 1950 tarihinde vermiş olduğu demeçte, Türk dış politikası için Batı ittifakına bağlılığın yanı sıra diğer ülkelerle de ilişkilerin iyi tutulmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Bakan, Arap devletleri, İran, Filistin, Hindistan ve Endonezya ile ilişkilerin geliştirildiğini, Arap Devletleri'nin kendi aralarındaki sorunların ve İsrail ile olan anlaşmazlıklarını

³² Kürkçüoğlu, *age*, s. 38-39

³³ Tanel Demirel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 42

³⁴ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 311, 318

³⁵ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000 s. 125

³⁶ İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 74,77, Hüner Tuncer, *Menderes'in Dış Politikası Batı'nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 38, Balcı, *age*, s.73, Karakaş, *age*, s. 371, Tanel Demirel, *age*, s. 99

³⁷ Saray, *age*, s. 98

uzlaştırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.³⁸ Ortadoğu'nun siyasi yapısının, SSCB etkisinin yayılmasına müsait olması dolayısıyla DP, bölgede SSCB yayılmasına engel olmak amacıyla Arap-İsrail çatışmalarını önlemek ve istikrarın sağlaması adına yoğun mesai harcamıştır. Türkiye'nin, Batı ile işbirliği içerisinde yürütmeye çalıştığı bu politika güvenlik kaygısından ve doğu sınırlarını güvence altına almak istemesinden kaynaklanmıştır.³⁹

Daha önce belirtildiği gibi İngiltere Ortadoğu'daki etkinliğini kaybetmemek adına bölge ülkelerinin de dâhil edildiği bir pakt kurarak bölgedeki varlığını devam ettirmek istemiştir. İngiltere'nin bu projesi için Mısır ve Türkiye kilit devletler olmuştur. ABD'nin, Ortadoğu'yu, Avrupa'nın güney bölgesinden Uzakdoğu'ya uzanan bir geçiş alanı olarak kabul etmesi dolayısıyla bu bölgenin güvenliğini İngiltere'nin sorumluluğunda görmekteydi. Dolayısıyla ABD, Ortadoğu'da kurulacak olan savunma paktlarına pek sıcak bakmamış ve bu konuda İngiltere'yi desteklememiştir. ABD'nin bölgesel savunma örgütleriyle ilgili fikirlerini değiştiren olay ise Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı olmuştur. Kore Savaşı savaşının başlamasıyla ABD, Ortadoğu'ya gerçekleştirilecek bir SSCB saldırısı karşısında İngiltere'nin bölgeyi tek başına koruyamayacağını ve kolektif bir savunma yapılanmasına ihtiyaç duyulduğu kanaatine varmıştır.⁴⁰ NATO'ya girme konusunda kararlı olan Türkiye, Kore Savaşı ile beklediği fırsatı yakaladığını düşünmüş ve 25 Temmuz 1950'de hükümet 5 bin kişilik bir askeri birliğin Kore'ye gönderileceğini açıklamıştır. Türkiye bu karar sonrasında 1 Ağustos 1950'de NATO'ya girebilmek adına yeniden müracaat etmiştir.⁴¹

NATO'nun kuruluşundan itibaren geçen dönemde bu organizasyonda yer almak isteyen Türkiye'nin üyeliği için en büyük engel İngiltere olmuştur. Ortadoğu'ya dair savunma projeleri olan İngiltere, Türkiye'nin bu projelerde yer almasını istemiştir. Türkiye ise İngiltere'nin bu isteğini NATO'ya üye olabilmek için bir şart olarak kullanmaya başlamıştır.⁴² 5 Ağustos 1950'de Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ile Strazburg'da bir görüşme yapmıştır. Köprülü, Türkiye'nin Arap devletleri ile her zaman iyi ilişkiler kurma gayreti içerisinde olduğunu ve onları bölen sorunların üstesinden gelmeye çalıştığını söylemiştir. Arap hükümetlerinin şu anda Türkiye'nin samimiyetine inandıklarını ve Ankara'da bulunan temsilcilerle yapmış olduğu görüşmelerde, temsilcilerin samimi bir şekilde kendilerini takdir ettiklerini ifade etmiştir. Türkiye'nin bölgede sadece Arap devletlerine değil İsrail'e de eşit şekilde samimi davrandığını ve İsraili bakanın zeki bir insan olduğunu belirtmiştir. Köprülü, Türkiye'nin, Ortadoğu'nun istikrarı ve güvenliğine katkı sağlayabileceğine inandığını, müttefikleri Fransa ve İngiltere'ye bu konuda yardım edebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin

³⁸ Hasan Yılmaz, "Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", *Birey ve Toplum*, C. 6, S. 12, 2016, s. 209-210, Kürkçüoğlu, *age*, s. 39-40

³⁹ Yılmaz, *agm*, s. 210

⁴⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Emperyalizm İngiltere'nin ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye*, Sentez Yayınları, Ankara 2017, s. 45, 48

⁴¹ Sander, *age*, 1979, s. 76, Balcı, *age*, s. 85

⁴² Eftal İrkıçatal, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, 2012/1, s. 40

NATO'ya dâhil edilmesi durumunda alabileceği ABD desteği ile Ortadoğu'da daha fazla aktif olabileceğini söylemiştir. Bevin ise Truman Doktrini'nin Türkiye'ye, NATO üyeliğinden daha fazla yardım sağlayacağını söylemiştir. Köprülü, buna, Truman Doktrini'nin ekonomik destek ve askeri yardım sağladığını ancak yasal bir bağlılığının bulunmadığını ve Türkiye'nin, NATO veya Doğu Akdeniz fark etmez, ABD'nin dâhil olduğu bir örgüte üye olmak istediği şeklinde cevap vermiştir.⁴³

Yine aynı görüşmede İngiliz Bakan Bevin'in Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerinin nasıl olduğuyla ilgili sorduğu soruya Köprülü, Suriye ile olan ilişkilerin şu ana kadar çok tatmin edici olmadığını ancak Türk hükümetinin Arap hükümetlerine karşı daha samimi ve açık bir politika izlemeye başladığından dolayı şu anda ilişkilerin gelişme gösterdiğini belirterek cevap vermiştir. Köprülü, İran'dan Pakistan'a olan bölgenin Ortadoğu'nun savunulmasında büyük önem arz ettiğini belirtmiş ve Türkiye'nin Afganistan ve Pakistan ile olan ilişkilerinin oldukça iyi olduğunu söylemiştir. Komünist propagandanın Afganistan ve Pakistan'ı fazla etkilemeyeceğini fakat İran'da bu yönde kışkırtmalar olmasına rağmen yeni İran hükümetinin durumu düzelterek inandığını ifade etmiştir. NATO üyeliği konusunu tekrar gündeme getiren Köprülü, İngiltere'nin bu konuda destek olmasını istemiş ve bu sağlandığı takdirde Türkiye'nin Ortadoğu'da daha etkili olacağını ayrıca bu sayede İngiltere ve Türkiye'nin birlikte çalışmasının bölgeye barış sağlayacağını söylemiştir. Bevin, Türk hükümetinin her zaman İngiliz hükümeti ile yakın çalışacağını garanti ederek ilişkilerin açık ve samimi olmasını temenni etmiştir.⁴⁴

Kore Savaşı ile birlikte bölgesel pakt konusunda fikirleri değişen ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik önemi artmıştır. Türkiye 1950 sonbaharında NATO'nun Akdeniz savunma planlarına katılmak üzere davet almış olmasına rağmen NATO'ya üyeliği konusu gündeme gelmemiştir. Türkiye'nin askeri ve stratejik gücü bölgede oluşturacak bir savunma örgütü için büyük önem arz ettiği kabul edilmekteydi. Ayrıca Müslüman bir ülke olması, Ortadoğu'da kurulacak savunma örgütünün tamamen Batı damgası yemesini önleyecek ve proje Arap ülkeleri için daha kabul edilebilir olacaktı.⁴⁵ İngiltere'nin bu planlarına ters düşen olay ise 1949 yılında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye'nin CHP iktidarı döneminde, Ocak 1950'de Tel Aviv'e ilk maslahatgüzaranı ataması ve DP iktidarında, Temmuz 1950'de ilk ticaret antlaşmasını imzalaması olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkileri ve kurulacak savunma örgütü açısından olumsuz gelişmeler olmuştur.⁴⁶

Yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen, NATO'ya katılabilmek adına İngiltere'nin Ortadoğu projelerinde yer almayı bir koz olarak kullanan Türkiye, bu süreçte Ortadoğu ile de yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950'de TBMM'de yaptığı açılış konuşmasında Türk hükümetinin Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 1937 yılında imzalanan Sadabad Paktı'nın canlandırılmasından büyük memnuniyet duyacağını ifade etmiştir. Türk hükümeti, Arap Devletleri'nin, Birleşmiş

⁴³ TNA, FO, 800/507/50/6, s.1-2

⁴⁴ TNA, FO, 800/507/50/6, s. 2-3

⁴⁵ Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s. 88, Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 86

⁴⁶ Oran, *age*, s. 619

Milletler tarafından Kore'ye yapılan müdahaleye karşı sergiledikleri olumsuz tavra şiddetle karşı çıkmış ve bu konuda ilgili Arap hükümetlerine sunumlar yapmıştır. Türkiye, dostluk antlaşması imzalama teklifinde bulunan Mısır hükümetine, ancak Türkiye ile Irak arasında 1946 yılında imzalanan antlaşmanın temel alınarak bir taslak hazırlanabileceği yönünde cevap vermiştir.⁴⁷

1951 yılına geldiğinde bölgesel kolektif savunma örgütleri hakkındaki stratejisini değiştiren ABD, Türkiye'yi destekleyerek Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da hızla geliştirilmesi gereken ve kendisi için önem kazanmış bir ülke olarak görmekteydi. İngiltere'nin ortaya attığı Ortadoğu savunma örgütü kurma fikrine destek vermeye başlayan ABD, İngiltere ile yapılan görüşmeler neticesinde, Haziran 1951'de, Ortadoğu Komutanlığı'nın yapısı hakkında İngiltere ile uzlaşmıştır. Bu uzlaşmanın neticesinde Ortadoğu Komutanlığı'nın doğrudan bir NATO komutanlığı olmayacağı fakat NATO ile yakın ilişkiler içerisinde olacağı kararlaştırılmıştır. Müslüman bir ülke olması hasebiyle Arap devletlerini etkileyebileceği düşünülen Türkiye ile Süveyş Kanalı dolayısıyla Mısır, Ortadoğu Komutanlığı'nın olmazsa olmazları içerisinde yer alan iki ülke olmuştur.⁴⁸ Ancak Ortadoğu Komutanlığı fikri ve Türkiye'nin böyle bir örgütte yer alacak olması Arap devletlerinde beklendiği gibi bir etki oluşturmamış tersine Türkiye'ye karşı bu ülkelerin tepki göstermelerine sebep olmuştur. Arap Birliği Genel Sekreteri Azam Paşa 1951 yılı başlarında Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu örgütlenmeye karşı olduklarını açık bir şekilde dile getirmiştir. Bu duruma cevap olarak Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Arap Devletleri'nin, Ortadoğu Komutanlığı'na karşı şüpheli yaklaşımına karşın şöyle söylemiştir: *“İnanıyoruz ki, Ortadoğu savunması, Avrupa'nın ekonomik ve stratejik savunması için mutlak bir şekilde gereklidir. Bu nedenle Türkiye Atlantik Paktı'na katıldıktan sonra etkin bir şekilde Ortadoğu'daki görevini yerine getirecektir ve gerekli ortak önlemleri yüklenmek amacıyla ilgili taraflarla görüşmelere başlamaya hazır olacaktır.”* Bu süreçte, İngiltere öncülüğünde bir savunma örgütüne karşı Mısır'da gösteriler yapılmış ve bu gösterilerde Türkiye'ye de mesajlar yollanmıştır.⁴⁹

Kuruluşundan itibaren NATO'ya üye olmayı hedefleyen Türkiye için DP iktidarı döneminde NATO'ya katılmak bir itibar meselesi halini almıştır. ABD, 15 Mayıs 1951 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Türkiye'nin NATO'ya üye olarak alınmasını İngiltere ve Fransa'ya teklif ettiğini bildirmiş ancak İngiltere teklifi yine kabul etmemiştir. İngiltere'nin kendisini Ortadoğu Komutanlığı projesinde düşünüyor olması sebebiyle, NATO üyeliğine karşı çıktığının farkında olan Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'na vereceği destek için NATO üyeliği şartını koşmaya başlamıştır. Türkiye'nin kararlılığını gören İngiltere, 3 Temmuz 1951'de Fuad Köprülü'ye bir memorandum göndermiş ve Türkiye'nin NATO üyeliğini destekleme konusunda bir anlaşma teklif etmiştir. Bu anlaşmaya teklifine göre İngiltere Türkiye'nin NATO üyeliğine destek verecek, Türkiye ise buna karşılık olarak Ortadoğu Komutanlığı'na katılacaktı. İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, 18 Temmuz 1951 tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında

⁴⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 70

⁴⁸ Ömer Osman Umar, *Bağdat Paktı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 12

⁴⁹ Kemal Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 201-202

Türkiye'nin, Ortadoğu savunmasında üzerine düşeni yerine getireceğinden şüphesinin olmadığını belirtmiştir.⁵⁰ Bunun üzerine Eylül 1951'de NATO Bakanlar Konseyi oybirliği ile Türkiye'yi Yunanistan'la birlikte üyeliği kabul etmiş ve 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye, NATO'ya resmen üye olmuştur.⁵¹

SSCB tehdidi nedeniyle Batı ittifakında yer alan ve Ortadoğu politikasını bu yönde şekillendiren Türkiye, Arap devletlerin tepkilerine rağmen Ortadoğu Komutanlığı projesinde yer almayı kabul etmiştir. 12 Ekim 1951'de ABD, İngiliz ve Fransız temsilcileri Ankara'ya gelmiş ve Ortadoğu Komutanlığı'nın resmen kurulması için görüşmeler bulunmuşlardır. Bu görüşmeler sonucunda bu dört devlet, komutanlığın kurulması için Mısır'a müracaat etmişler ve diğer kurucu devletlerle birlikte eşit ortaklık önerisinde bulunmuşlardır. İngiltere, 1936 antlaşmasından vazgeçeceğini ve kurulacak olan komutanlığın emrine verilecek kuvvetlerin dışında, Mısır'daki tüm askerlerini geri çekeceğini bildirmiştir. Mısır, İngiliz işgal kuvvetlerinin ülkesinden çekilmediği müddetçe önerileri dikkate almayacağını bildirerek teklifi reddetmiş ve 1936 antlaşmasını feshetmiştir.⁵²

Türkiye'nin, bu süreçte Batı kaynaklı projeler ekseninde Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımı bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini kötü yönde etkilemiştir. Türkiye'nin, Ortadoğu Komutanlığı projesinde üstlendiği rol, Mısır basınında Türkiye aleyhinde yazılar yazılmasına sebep olmuştur. Müslüman Kardeşler'in El-Dawa gazetesi Türkiye'yi bölgede "ikinci bir İsrail" olarak tanımlamış ve yok edilmesini istemiştir.⁵³ 24 Kasım 1951'de SSCB, Türkiye'ye bir nota göndermiş ve Türkiye'nin bölgede Batı kaynaklı projelere katılımından dolayı duyduğu endişeyi dile getirmiştir. SSCB yaptığı yayınlarla Türkiye'nin Osmanlı hayalleri kurduğunu ve uygulamaya koymak istedikleri "Büyük Türkiye" planının Arap devletlerini de içerisine aldığı yönündeki propagandalarla Türkiye'nin, Arap dünyasıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemek istemiştir.⁵⁴ Türkiye'nin, Batı kaynaklı girişimlerle Arapların bölgesel savunma örgütüne katılımını sağlayamayacağı anlaşılmış olmasına rağmen, Türkiye, Batıya bölgede çıkarlarını koruyabilecek tek güç olduğu yönünde mesajlar vermeye devam etmiştir.⁵⁵

Mısır'ın dörtlü teklifi reddetmesi sonrasında Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere Ortadoğu Komutanlığı'yla ilgili yayınladıkları bildiride, hür dünyanın savunması için bu komutanlığa ihtiyaç olduğunu; buna bütün bölge ülkelerinin eşit olarak katılacağını ve kurulacak bu örgütün, bölgenin iç sorunlarına karışmayacağını dile getirmişlerdir. Mısır karşı çıkışıyla Ortadoğu Komutanlığı projesi başarıya ulaşmamış olsa da bu projeden vazgeçilmediği mesajı verilmiştir. Haziran 1952'de ABD ve İngiltere Ortadoğu Komutanlığı'nı bir planlama kuruluşu biçimine dönüştürmeyi ve Ağustos 1952'de de Ortadoğu Komutanlığı'nın yerini Ortadoğu Savunma Örgütü'nün almasını

⁵⁰ Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri İle) Orta Doğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na 1951-1955", *Belleken*, C. LIX, S. 224, Nisan 1995, s. 193-194, Kürkçüoğlu, *age*, 43-44

⁵¹ Türkmen, *age*, s. 76, Karakaş, *age*, s. 383

⁵² CIA-RDP79R00890A000200030032-7, Sayım Türkmen, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 227-228

⁵³ Oran, *age*, s. 629, Karpat, *age*, s. 202

⁵⁴ CIA-RDP78-04864A000200060008-5

⁵⁵ Oran, *age*, s. 619

kararlaştırmışlardır. Bu yeni organizasyona Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere'nin yanı sıra Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika da dâhil edilmiştir.⁵⁶

18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye olmasıyla birlikte Ortadoğu'da Türkiye'nin Batı ile hareket etmesi giderek ivme kazanmış ve bu yönde bir Ortadoğu politikası geliştirmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Mısır'da meydana gelen ihtilal, Mısır'ın Batı ile daha kesin çizgilerle ayrılmasına yol açmıştır. Arap dünyasında yükselmeye başlayan Batı karşıtlığı, Ortadoğu ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerini etkilemesine rağmen Türkiye, Ortadoğu Savunma Örgütü'nün hayata geçirilmesi adına yoğun faaliyetlere devam etmiştir.⁵⁷ Ancak Arap devletleri arasında artan Batı düşmanlığı sebebiyle Ortadoğu Savunma Organizasyonu başarıya ulaşmamıştır.⁵⁸ Bu gelişmeler üzerine Ortadoğu'nun savunması konusunda ABD ile İngiltere arasında görüş ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. ABD'de yapılan seçimler sonrasında Ocak 1953'te Başkanlık görevine başlayan Eisenhower'la birlikte ABD, Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye karar verince Ortadoğu ve Türkiye için yeni bir politik dönem başlamıştır.⁵⁹

ABD, Türkiye'nin Batı savunma sistemlerine olan girme isteğinden faydalanmayı amaçlayıp, Arap devletlerine teklifte bulunurken gözden kaçırdığı hususlar vardı. Bunlardan ilki Türkiye, çok önceden bağımsızlık ve egemenliğini korumuş ve "Avrupa Devlet Sistemine" girmişti. İkincisi ise hiçbir Arap devleti Rusya'ya toprak kaybetmemiş ve Rus işgaline uğramamışken, Türkiye, Rusya ile çoğu toprak kaybı ile sonuçlanan savaflara girmiş ve daha sonra bu devletin tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye kuzey komşusunda duyarlıyken, Arap devletleri kendi tarihlerinde emperyalist güçler olarak var olan İngiltere ve Fransa'ya karşı duyarlıydı. Bu yüzden Arapların, Türkiye'nin SSCB'ye karşı olan güvenlik ihtiyaçlarını anlaması pek mümkün olmamıştır. Ayrıca Türkiye ile Arap devletlerin ayrı düştükleri bir başka husus ise İsrail devletinin varlığı olup Arap Devletleri'nin bu devlete karşı olan hassasiyeti Türkiye'ninkinden farklı olmuştur. Bu politik ayrımlar, Batı savunma sistemine entegre olmuş olan Türkiye'nin Ortadoğu politikasını etkileyen faktörler olmuştur.⁶⁰

3. 1953-1955 Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Ocak 1953'de ABD Başkanı olan Dwight David Eisenhower ve ekibi Ortadoğu ile daha fazla ilgilenmeye başlamış ve daha önce Ortadoğu'da kurulması planlanan bölgesel paktların başarıya ulaşamaması sebebiyle bölgeye yönelik yeni politikalar geliştirmeye karar vermiştir. Ortadoğu'da bir savunma paktı kurulması yönündeki çabalar, Arap Devletleri'nin özellikle de Mısır'ın buna muhalefet etmesi dolayısıyla başarıya ulaşamamıştı. ABD, bu başarısızlığın Arap Devletleri'nin SSCB'den ziyade İsrail'i ve Batılı devletleri tehdit olarak görmelerinden kaynaklandığının farkına

⁵⁶CIA-RDP79S01011A000600040006-4, s. 2, Uslu, *age*, s. 91, Kürkçüoğlu, *age*, s. 46, 49, Yeşilbursa, *age*, s. 94

⁵⁷Kürkçüoğlu, *age*, s. 49-50, Uslu, *age*, s. 92

⁵⁸CIA-RDP79R00890A000200030032-7

⁵⁹M. Bülent Serbest, "Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2016, s. 402, Oran *age*, s. 620

⁶⁰Sander, *age*, 1979, s. 79, Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War", *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, 2000, s. 114

varmıştır.⁶¹ ABD'nin, Ortadoğu tanımlaması, tanımı ortaya atmış olan Avrupalı devletlere göre daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. CIA belgelerinde de görülebileceği üzere ABD, Ortadoğu denen bölgeyi Güney Asya'dan, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Nepal, Afganistan, İran, Türkiye, Yunanistan, İsrail ve Mısır dâhil Arap devletleri olarak tanımlamıştır. ABD, Ortadoğu'yu, SSCB'ye tampon oluşturabilecek sınırlar dâhilinde tanımlamıştır.⁶² Ortadoğu'da inisiyatifi ele almayı karar veren ABD, bu tanımlama içerisindeki devletlerinde önemli olduğunu düşünmüş ve bu fikir doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11-28 Mayıs 1953'de Mısır, İsrail, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'yı kapsayacak bir geziye çıkmıştır. Türkiye ile yapılan görüşmelerde Türk yetkililer, Türkiye'nin bölge savunmasının temel taşı olacağını ve Pakistan'ın da sisteme dâhil edilmesi gerektiğini önemle vurgulamışlardır. Dulles, gezi sırasında SSCB'ye karşı bir savunma paketi oluşturulması yönünde kesin bir karara varmış ancak Arap Devletleri'nin de yabancılaştırılmaması gerektiğini düşünmüştür. Dulles, gezi sonrasında, 1 Temmuz 1953'te "Kuzey Kuşağı" kavramını ortaya atmıştır. Bu kuşağın işler hale gelebilmesi için Arap devletlerini bir pakt dâhilinde toplamanın zor olması sebebiyle "Kuzey Kuşağı" devletlerinin işbirliği yapmaları sağlanmalıydı. Bu noktada ilk somut adım 28 Aralık 1953'te ABD ve Pakistan arasında ekonomik ve teknik konulara ilişkin bir antlaşma imzalanarak atılmıştır.⁶³

Türkiye, 11 Ocak 1954'te ABD'ye gönderdiği notada, Pakistan ile bir güvenlik antlaşması yapmak istediğini bildirmiştir. Türkiye bu antlaşmanın Ortadoğu'da oluşturulacak olan savunma organizasyonunun temelini oluşturacağını iddia etmiştir. Türkiye, İran ve Afganistan'ın yanı sıra Irak başta olmak üzere bazı Arap Devletleri'nin de bu antlaşmaya dâhil olacaklarını ön görmüştür. Irak, İran ve Pakistan'ın katılımın sağlanacağı bir antlaşma ile Türkiye güneydoğu sınırlarını güvence altına almak istemiştir. Türkiye, Hindistan'ın bu projeye destek vermeyeceğini düşünmüştür. Türkiye bu projenin başarıya ulaşması için ABD ile işbirliğine devam etmek istediğini bildirmiştir.⁶⁴ "Kuzey Kuşağı" projesi, daha önceki Ortadoğu savunma projelerinin başarısızlığı sonrasında ABD'nin başarıya ulaştırmak istediği bir proje olmuştur. Bu projenin başarıya ulaşması için ABD, askeri ve teknik yardımların sağlanmasının şart olduğunu düşünmektedir.⁶⁵ Türkiye'nin Pakistan ile yapmak istediği antlaşmaya karşı Hindistan ve Irak dışındaki Arap Devletleri'nde tepki oluşmuştur. Afganistan, Pakistan ve Irak ise ileride bu antlaşmaya katılmak istediklerini belli eden açıklamalar yapmışlardır.⁶⁶ Cevahirlal Nehru, 1 Mart'ta yaptığı parlamento konuşmasında ABD'nin Asya'ya hükmetmeye çalıştığını ve Hindistan'ın bu politikayı kabul etmeyeceğini belirtmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla Hindistan'ın

⁶¹ Umar, *age*, s. 31, Oran, *age*, s. 620

⁶² CIA-RDP78-03362A000800070002-2, s. 1

⁶³ Yeşilbursa, *agm*, 2011, s. 88

⁶⁴ CIA-RDP79R0089A000200030026-4, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği dış politika ve arabuluculuk rolü için bkz. Evren Küçük, "Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, S. XXXIV, Haziran 2018

⁶⁵ CIA-RDP79R0089A000200030032-7

⁶⁶ CIA-RDP80R01443R0002001700001-2

⁶⁷ CIA-RDP79R0089A000200050005-5, s. 1

yokluğunda Kuzey Kuşağı'nın devamlılığının sağlanması için Pakistan ve Afganistan'ın ABD gözündeki önemi artmıştır. Dulles'in gezisi sonrasında Türkiye ile Pakistan arasındaki yakınlaşma ilerleme göstermiştir. Türkiye, bu ülke yakınlaşarak savunma örgütü için zemin hazırlamaya çalışmıştır. ABD, Pakistan ile doğrudan bir işbirliği içerisinde olmaksızın, bu devlete yakınlaşması için Türkiye'yi cesaretlendirmiştir. Türkiye, ABD ile işbirliği çerçevesinde uyguladığı bu politika doğrultusunda Pakistan ile SSCB'ye karşı oluşturulacak paktın ilk halkası olan Karaçi Antlaşması'nı 2 Nisan 1954 tarihinde imzalamıştır.⁶⁸

Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla birlikte bölgesel olaylarda aktif rol alma konusunda kendisini daha serbest hissetmiştir. Böylece Türkiye, Ortadoğu'da bir savunma sistemi kurulması için ciddi bir diplomasi yürütmüştür.⁶⁹ ABD'nin, Ortadoğu politikasındaki değişim Türkiye açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Türkiye, Batıya olan bağlılığını ön plana çıkartarak bölgedeki Arap devletlerini, Batının yanına çekebileceği hususunda ABD'yi ikna etmeye çalışmış ve bu politikaları için kendisinin vazgeçilmez olduğunu ön plana çıkartmak istemiştir. Türkiye bu politikası ile 1954 yılında itibaren bozulmaya başlayan ekonomisini ABD'den sağlayacağı yardımlarla düzeltmeyi amaçlamıştır.⁷⁰ "Kuzey Kuşağı" mensubu iki ülke olan Türkiye ile Pakistan arasında yapılan Karaçi Antlaşması, bölgede oluşturulması amaçlanan savunma paktının ilk halkasını meydana getirmiştir. Ancak Türkiye, Ortadoğu'da kurulacak olan bir paktın başarılı olabilmesi için Arap Devletleri'nin de dâhil edilmesi gerektiğinin farkındaydı. Batı ve İngiltere ile arası iyi olan Irak antlaşmaya en yakın olan devletti.⁷¹

Adnan Menderes, Pakistan ile imzalanan Karaçi Antlaşması sonrasında, 30 Mayıs-7 Haziran tarihleri arasında ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret esnasında Adnan Menderes, Arap Devletleri'nin İsrail'in varlığını tanımaları gerektiğini belirten bir açıklamada bulunmuştur. Menderes'in bu açıklaması Türkiye'nin Ortadoğu politikasını Soğuk Savaş ortamında dâhil olduğu Batı ittifakı çerçevesinde planladığını ortaya koymaktadır. Bu açıklama sonrasında Türkiye, Arap devletlerinden tepki görmüştür.⁷² ABD ziyareti sonrasında Menderes, kurulacak olan savunma paktına Arap devletlerin katılımı için mesai harcamıştır. Menderes'in ilk girişimi Mısır'ı ikna etmeye çalışmak olmuştur. Mısır'ın başında bulunan Nasır ile görüşme isteğini Kahire'ye ileten Menderes'in isteği reddedilmiş ve Mısır'ın tepkisini çekmiştir. Bu girişim sonrasında Türkiye çabasını Irak üzerine yoğunlaştırmaya karar vermiştir.⁷³

19 Ekim 1954 tarihinde İngiltere ile Mısır'ın Süveyş üssü konusunda bir anlaşmaya varmış olmaları, Türkiye-Irak görüşmelerinin sonuca ulaşmasında etkili olmuştur. Çünkü Mısır ile İngiltere'nin arasındaki uyuşmazlığın devam etmesi, bir Arap devleti olan Irak'ı da etkileyecek, Batıyla işbirliği içerisinde girmesine engel teşkil edecek ve kurulacak olan savunma sisteminin Arap dünyasında taraftar bulma şansı azalacaktı.⁷⁴ Ortadoğu'nun

⁶⁸ Ara Sanjian, "The Formulation of the Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, Vol.33, No.2, 1997, s.231

⁶⁹ CIA-RDP79R01012A007500030001-7, s. 14

⁷⁰ Serbest, agm, s. 405

⁷¹ Dinç-Yetim, agm, s. 69, Kürkçüoğlu, age, s. 54

⁷² Oran, age, s. 622

⁷³ Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 13, 2013, s. 174

⁷⁴ Kürkçüoğlu, age, s. 56

liderliğini düşünen Başbakan Adnan Menderes, Ocak 1955'te Irak, Suriye ve Lübnan'a bir gezi düzenlemiştir. Gezi kapsamında ilk olarak ziyaret edilen Irak'ta, Başbakanı Nuri Said Paşa ile yapılan görüşmelerde ortak bir savunma anlaşması gereği üzerinde görüş birliğine varılmış ve diğer ülkeler de bu birliğe katılmaya davet edilmiştir. Suriye ziyareti protestolar sebebi ile kısa sürmüş ve Menderes buradan Lübnan'a geçmiştir. Menderes yapmış olduğu bu ziyaretlerden istediği verimi alamamıştır. Suriye ve Lübnan, Mısır'ın da etkisiyle savunma paktına katılmayı reddederken, olumlu tek gelişme Irak ile yapılan görüşmeler olmuştur. İsrail, Türkiye'nin Araplarla yakınlaşmasının kendisine yönelik politikasında değişikliklere sebebiyet vereceğinden çekinmiş ve Türkiye ve Irak'ın açıklamış olduğu ortak bildiriye tepki göstermiştir.⁷⁵

16 Ocak 1955 tarihinde Mısır, Arap ülkelerinin başbakanlarını Türk-İrak antlaşmasıyla ilgi görüşme yapmak üzere toplantıya çağırmıştır. 22 Ocak-6 Şubat tarihleri arası yapılan görüşmelerden Irak dışındaki hiçbir Arap devletinin Türkiye ile işbirliğine katılmayacağı sonucu çıkmıştır. Türkiye aleyhine kampanya başlatan Mısır, Türkiye'nin Arap devletleri nezdinde İsrail ile aynı kefeye konması için çalışmıştır.⁷⁶ Arap dünyasında Türkiye ve Irak'a karşı ciddi bir propaganda başlatılmıştır. 1955 Şubat'ındaki Mısır ziyaretleri esnasında Türk-İrak antlaşmasına karşı yoğun propaganda ile karşılaşan Lübnanlı gazeteciler, Irak'a bu antlaşmanın Arap çıkarlarına hizmet edeceğine dair bir propaganda geliştirmeleri gerektiğini önermişlerdir.⁷⁷ Türkiye'nin politikalarına sadece Mısır değil Suriye de sert tepkiler göstermiştir. Suriye, Arapların politikalarının Arap Ligi'ne dayandırılarak geliştirilmesi ve hiçbir Arap devletinin Türk-İrak antlaşmasına katılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁸ Suudi Arabistan Prensi Faysal, 19 Şubat 1955'te United Press'in Ortadoğu sorumlusuna vermiş olduğu röportajda, Arapların Batı'ya karşı politikalarının açık olduğunu ve Batı ile Araplar arasındaki bölge savunmasına karşı farklılığın hedef değil metotlardan kaynaklandığını belirtmiştir. Faysal, Arap Savunma Paktı'na Batı'nın yardım yapması durumunda bölgede başka bir savunma paktına ihtiyaç duyulmayacağını belirtmiştir.⁷⁹ Görüldüğü üzere Türkiye'nin, Ortadoğu'da Batı merkezli bir savunma pakti kurulması için uyguladığı politika, bölgedeki Arap Devletleri'nin sert tepkiler göstermesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin politikaları Mısır tarafından şiddetle eleştirilirken, Türk basını da aynı şekilde Mısır'ın tutumunu eleştirmiş ve Türk karşıtı duyguları kıskırtan Suudi Arabistan hakkında da olumsuz yazılar yazmıştır. Başbakan Adnan Menderes, 4 Şubat'taki İzmir gezisinde yapmış olduğu konuşmasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasına da vurgu yapmış ve Arap devletlerin Türklerle dayanışma içerisinde yaşayacağı zamanların yakın olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin Lübnan ve Suriye ile dostluklarına atıfta bulunurken bazı Arap devletlerin Türk-İrak antlaşmasına karşı sergilediği olumsuz tavırların Arapların gerçek duygularını yansıtmadığını belirtmiştir. Menderes, ABD ve İngiltere'ye de Türkiye'nin Ortadoğu politikasına ve Türk-İrak antlaşmasına vermiş olduğu desteklerden

⁷⁵ Sönmezoğlu, *age*, 117-118, Uslu, *age*, s. 96

⁷⁶ Kürkcüoğlu, *age*, s. 62, Uslu, *age*, s. 69

⁷⁷ TNA, FO, 371/115493, V 1073/302

⁷⁸ TNA, FO, 371/115493, V 1073/305

⁷⁹ TNA, FO, 371/115493, V 1073/308

dolayı teşekkür etmiştir.⁸⁰ Batı dünyasından Fransızlar ise Türk-İrak antlaşmasına temkinli yaklaşmışlar ve bu antlaşmanın İsrail ile Araplar arasında silahlanma yarışına sebep olacağına ayrıca Arap dünyasında bölünmeleri de beraberinde getireceğini düşünmüşlerdir. Suriye ve Lübnan'daki statüko hakkında da endişeleri vardı.⁸¹ Fransa, Irak'ın Suriye'nin içişlerine müdahale etmesinden de endişe duymaktaydı. Türk yetkililer, İngilizlerle yapmış oldukları görüşmelerde Fransızların bu endişelerinin yersiz olduğunu ve antlaşmanın herhangi bir Arap devletini tehdit etmediğini, eğer Irak Suriye'yi tehdit ederse bu antlaşma dâhilinde yapamayacağını ve Türkiye'den de asla destek görmeyeceğini belirtmişlerdir. Türkiye, Fransa'nın olumsuz tutumunun devamı durumunda, Türkiye'nin de Fransa'nın Kuzey Afrika'daki politikasına karşı tutumunu gözden geçireceğini belirtmiştir.⁸²

Bölgeden yükselen tepkiler, Türk-İrak antlaşmasının imzalanmasına engel olamamıştır. Başbakan Adnan Menderes on kişilik bir ekiple, 23 Şubat sabahı saat 11.00'de Bağdat'a gitmiştir.⁸³ Türkiye ve Irak arasında yapılan görüşmeler neticesinde 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paketi olarak bilinen Türk-İrak antlaşması imzalanmıştır.⁸⁴ Bu antlaşmanın ileride oluşturulacak olan savunma örgütünün çekirdeği olacağı ifade edilmiştir. Antlaşmanın 5. maddesinde, pakta katılımın Ortadoğu devletleri ile sınırlı olmadığı ancak antlaşmaya katılabilmek için taraflarca tanınan bir devlet olmanın zorunlu olduğu belirtilmiştir. Bu maddeyle Irak, İsrail'i tanımadığından dolayı İsrail'in pakta katılmasının önüne geçilmiştir. Türkiye'de ki muhalefet partisi de imzalanan antlaşmaya karşı olumsuz tavır takınmamış ve İsmet İnönü, 18 Mart 1955 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, pakta karşı olan bazı Arap Devletleri'nin zamanla olumsuz görüşlerinin ortadan kalkacağını ümit ettiğini dile getirmiştir.⁸⁵

İmzalanan pakta Arap devletleri arasından en şiddetli tepkiyi Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye göstermiştir. İsrail'in katılımını engelleyen madde dolayısıyla antlaşma İsrail'in de tepkisine yol açmıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı, yapılan antlaşmayı İsrail'e karşı olarak nitelendirmiş ve söz konusu pakta "İsrail'e karşı olan Arap duygularını teşvik edeceğini ve Arap saldırganlığını arttıracaklarını" öne sürmüştür.⁸⁶ Mısır'ın bu antlaşmaya sert tepki göstermesinin sebebinin Arap Ligi ve ülkenin çıkarlarına ters düşmesinden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Mısır, bu antlaşmayı kendi liderliğine bir tehdit olarak görmüştür.⁸⁷ Mısır, imzalanan antlaşmaya karşı Arap Birliği'ni güçlendirmek amacıyla yeni bir antlaşma yapmak üzere girişimde bulunmuştur.⁸⁸ Suriye ve Suudi Arabistan bu girişime

⁸⁰ TNA, FO, 371/115493, V 1073/318

⁸¹ TNA, FO, 371/115493, V 1073/303

⁸² TNA, FO, 371/115493, V 1073/319

⁸³ TNA, FO, 371/115493, V 1073/304

⁸⁴ Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl:2, S. 4, Güz 2006, s. 237

⁸⁵ Serbest, agm, s. 411-410

⁸⁶ Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Ortadoğu*, C. 5, S.1, 2010, s. 11

⁸⁷ TNA, FO, 371/115493, V 1073/325

⁸⁸ TNA, FO, 371/115493, V1073/329

destek vermiş ancak Batı'ya yakın olan Lübnan ve Ürdün, Mısır'ın başını çektiği bu organizasyona katılmamıştır.⁸⁹

Paktın imzalanması sonrasında, Türkiye, Lübnan ve Ürdün'ü dâhil etme politikası geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu politikasına Pakistan da destek vermiştir. Türkiye Ürdün'ün ikna edilmesi için İngiltere ile sürekli iletişimde olmuştur. Türk heyeti, 1955 yılının sonlarında Ürdün'e gitmiş ve Ürdün'ün katılımını sağlamak adına girişimlerde bulunmuştur.⁹⁰ Türkiye'nin İngiltere ile gerçekleştirdiği girişimlere rağmen Lübnan ve Ürdün ikna edilememiş, bu iki devlet Mısır ve Türkiye'nin bölge üzerindeki çekişmeleri karşısında tarafsız kalmışlardır.⁹¹ 4 Nisan 1955'te İngiltere, 24 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran'ın katılımı ile Bağdat Paktı tamamlanmıştır.⁹² Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ittifakında kendisine yer bulmaya çalışması ekseninde gelişme gösteren Ortadoğu politikası sonucunda Bağdat Paktı imzalanmıştır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, SSCB tehdidi ve ekonomik sorunlar sebebiyle Batı ittifakı içerisinde yer bulmak Türkiye'nin dış politikasının temellerini oluşturmuştur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında etkin rol oynamaması, savaş bitimine doğru müttefikleri olan ABD ve İngiltere'nin tepkisini çekmiş ve Türkiye 12 Mart 1947 tarihinde Truman Doktrini ilan edilinceye kadar müttefikleri tarafından uluslararası yalnızlığa terk edilmiştir. Türkiye, bu yalnızlık sürecinde Ortadoğu devletleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye gayret göstererek güney sınırlarını güvence altına almaya çalışmıştır. Truman Doktrini'nin ilanı ABD'den yardım almaya başlayan Türkiye, Batı ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma sayesinde ekonomik ve güvenlik sorunlarına çözüm bularak uluslararası yalnızlıktan kurtulmaya başlayan Türkiye'nin, Ortadoğu devletleri ile olan ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Türkiye bu bozulmanın önüne geçebilmek için Batı ittifakı ile ters düşmeden Ortadoğu devletleriyle birliktelikler arama yoluna gitmiştir.

1948 yılına kadar olan sürede Ortadoğu devletleri ile iyi ilişkiler sürdürmeye gayret gösteren Türkiye'nin Batı ittifakına katılmasından sonra İsrail devletinin kurulması bölgeye yönelik politikasını etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. 1947 yılında BM oylamasında Filistin konusunda Araplarla birlikte hareket eden Türkiye'nin, 1948 yılında kurulan uzlaştırma komisyonunda yer alması ve 1949 yılında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması, sonraki süreçte üyesi olduğu Batı ittifakı sebebiyle İsrail ile iyi ilişkiler içerisinde kurması Ortadoğu'daki Arap devletleri ile olan ilişkilerini kopma noktasında getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalan İngiltere, bölgedeki varlığını devam ettirebilmek adına, 1953 yılına kadar geçen dönemde Türkiye'nin de içerisinde yer alacağı güvenlik paktları oluşturmak için çaba göstermiştir. Bu çabasından dolayı Türkiye'nin NATO'ya girmesine muhalefet eden İngiltere'yi ikna etmek için Türkiye, bu paktlarda yer almayı bir koz olarak kullanmış ve 1952 yılında NATO'ya dâhil olmasıyla birlikte Ortadoğu'da Batı politikalarının yürütücüsü konumuna gelmiştir. DP döneminde (1950-1960) hükümet her ne kadar

⁸⁹ Kürkçüoğlu, *age*, s. 66

⁹⁰ TNA, FO 371/115527, V 1073/1218, TNA, FO 115527, V 1073/1223-a, TNA, FO 371/115527, V 1073/1235

⁹¹ Kürkçüoğlu, *age*, s. 66

⁹² Sönmezoğlu, *age*, s. 119

kendisinden önce iktidar olan CHP'nin Batı güdümünde bulunup Ortadoğu'ya kayıtsız kaldığıyla ilgili iddialarda bulunmuş olsa da DP de bölgeye yönelik politikalarını Batı ekseninde sürdürmek durumunda kalmıştır.

1953 sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasını değiştirmesi, Türkiye'nin ABD'den daha fazla yardım alabilmek için Ortadoğu politikalarını ABD ekseninde şekillendirmesine ve NATO çizgisine ulaşmak için bölge politikasına ivme kazandırmasına yol açmıştır. Bu dönemde ABD, SSCB tehdidine karşı Ortadoğu'da "Kuzey Kuşağı" projesini ortaya atmış ve Türkiye bu proje doğrultusunda bölgede bir savunma paktı oluşturmak için harekete geçmiştir. Batı projeleri çerçevesinde Türkiye'nin geliştirdiği Ortadoğu politikası, bölgedeki Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz etkilerken, SSCB tehdidini hisseden ülkelerle de bir birliklilik oluşturması, kendisinin de bu tehditten uzaklaşmayı sağlamasını amaçlamaktadır. Geliştirilen politikalar neticesinde ABD ve İngiltere güdümünde kurulan bir savunma organizasyonu olan Bağdat Paktı'nın oluşturulmasında kendisini bölge lideri olarak gören Türkiye, paktın imzalanması ve işlerlik kazanmasında kilit ülke konumuna yükselmiştir. Türkiye'nin Batı ittifakı tercihi ve bu tercih doğrultusunda uyguladığı Ortadoğu politikası güvenliğine yönelik kaygılardan kaynaklanmıştır. Türkiye, SSCB'yi bir tehdit olarak görürken kendisi ile aynı kaygıları paylaşan devletlerle iyi yönde ilişkiler geliştirmiştir. Ancak SSCB'den ziyade Türkiye'nin uygulayıcısı olduğu Batı ittifakını bir tehdit olarak gören Irak dışındaki Arap devletleri, Türkiye'ye tepki göstermiş ve onu batının kuklası olmakla suçlamıştır.

Türkiye'nin bu süreçte Batı ittifakını tercihi, kuruluşundan itibaren uyguladığı Batı yönlü politikanın yanı sıra SSCB tehdidi dolayısıyla bir tercih olmaktan çok zorunluluk olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu hale gelen dünyada Batı ittifakında yer almayı bir devlet politikası haline getiren Türkiye, 1952 yılında NATO üyeliğiyle birlikte bu ittifakın genel politikasına uymak zorunda kamıştır. Bu genel politikayı takip eden Türkiye, Osmanlı sonrası Ortadoğu toplumlarının gözündeki bağımsızlık figürünü temsil ederken NATO girişinden sonra Ortadoğu'da Batı eksenli bir politika geliştirmek zorunda kalmış ve Ortadoğu'nun kendine ait hassasiyetlerini göz önünde bulunduramamıştır.

Kaynaklar**Arşiv Belgeleri**

- The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 800/507/45/7
TNA, FO, 800/507/48/3, ss. 1-2
TNA, FO, 800/507/48/5, ss. 1-3
TNA, FO, 800/507/50/3
TNA, FO, 800/507/50/4, ss. 1-2
TNA, FO, 800/507/50/6, ss. 1-3
TNA, FO, 371/115493, V 1073/302
TNA, FO, 371/115493, V 1073/305
TNA, FO, 371/115493, V 1073/308
TNA, FO, 371/115493, V 1073/318
TNA, FO, 371/115493, V 1073/303
TNA, FO, 371/115493, V 1073/319
TNA, FO, 371/115493, V 1073/304
TNA, FO, 371/115493, V 1073/325
TNA, FO, 371/115493, V1073/329
TNA, FO 371/115527, V 1073/1218
TNA, FO 115527, V 1073/1223-a
TNA, FO 371/115527, V 1073/1235
CIA-RDP79R00890A000200030032-7
CIA-RDP78-04864A000200060008-5
CIA-RDP79S01011A000600040006-4
CIA-RDP78-03362A000800070002-2
CIA-RDP79R00890A000200050005-5
CIA-RDP79R0089A000200030026-4
CIA-RDP80R01443R0002001700001-2
CIA-RDP79R01012A007500030001-7

Kitap ve Makaleler

- AKSOY, İlhan –GÜLER, Yavuz, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.
- ARI, Tayyar, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Ortadoğu ve Körfez Ülkelerine Yönelik Dış Politikaları (Kuruluştan Günümüze)”, Ed. Mustafa Bıyıklı, *Türk Dış Politikası 2: Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008 ss. 351-381.
- ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayınları, Bursa 2012.
- ARMAOĞLU, Fahir, “(Amerikan Belgeleri İle) Orta Doğu Komutanlığından Bağdat Paktı’na 1951-1955”, *Belleten*, C. LIX, S. 224, Nisan 1995, ss. 189-236.
- AYDIN, Mustafa, “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, 2000, ss. 103-139.
- BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.

- BOSTANCI, Mustafa, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 13, 2013, ss. 171-184.
- DEMİREL, Tanel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- DİNÇ, Cengiz –YETİM, Mustafa, "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward the Middle East", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, V. 11, N. 1, 2012, ss. 67-84.
- DOĞANER, Yasemin, "İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl:2, S. 4, Güz 2006, ss. 227-246.
- DURAN, Hasan –KARACA, Ahmet, "1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, 2013, ss. 121-136.
- DURAN, Hasan – KARACA, Ahmet, "Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 3, 2011, ss. 203-216.
- EKİNCİKLİ, Mustafa, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- EMİNOĞLU, Ayşe, "Tarihsel Süreçte Türkiye İsrail İlişkilerinin Değişen Yapısı", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C. 7, S. 15, 2016, ss. 88-106.
- HASSAN, Shamir, "Turkey's Israel Policy Since 1947", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 69, 2008, s. 921-929.
- IRKIÇATAL, Eftal, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, 2012/1, ss. 31-59.
- İLYAS, Ahmet –TURAN, Orhan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1, 2012, ss. 319-341.
- KARAKAŞ, Nuri, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri 1939-1952*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.
- KARPAT, Kemal, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- KÜÇÜK, Evren, "Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, S. XXXIV, Haziran 2018, ss. 807-833.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- MERİH, Turgay, *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.
- ÖRNEK, Cangül, *Türkiye'nin Soğuk Savaş düşüncesi Hayatı*, Can Yayınları, İstanbul 2015.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004.
- SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- SANJIAN, Ara, "The Formulation of the Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, Vol.33, No.2, 1997, ss. 226-266.

- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- SERBEST, M. Bülent, “Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2016, ss. 401-424.
- SOYSAL, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1997.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul 2016.
- TEKDAL FİLDİŞ, Ayşe, “Filistin-İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları”, *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)*, No. 1(Yaz 2017), ss. 80-92.
- TUNCER, Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- TUNCER, Hüner, *Menderes'in Dış Politikası Batı'nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ed. Hasan Yılmaz, *Tarihe Düşen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, TBMM Yayınları, Ankara 2011.
- TÜRKMEN, Füsün, *Kırılğan İttifaktan “Model Ortaklığa” Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- TÜRKMEN, Sayim, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara 2007.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- UMAR, Ömer Osman, “Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin Güney Sınır Komşularına Yönelik Dış Politikaları”, Ed. Mustafa Bıyıklı, *Türk Dış Politikası 2: Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, ss. 381-417.
- UMAR, Ömer Osman, *Bağdat Paktı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.
- USLU, Nasuh, *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss. 67-98.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955-1959)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, ss. 85-100.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, *Ortadoğu'da Emperyalizm İngiltere'nin ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye*, Sentez Yayınları, Ankara 2017.
- YILMAZ, Hasan, “Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri”, *Birey ve Toplum*, C. 6, S. 12, 2016, ss. 203-232.
- YILMAZ, Türel, “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, *Akademik Ortadoğu*, C. 5, S.1, 2010, ss. 9-24.
- ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

